

ПРОСКУРІВ ТА ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ПОВІСТІ «ПОЄДИНОК» О. І. КУПРИНА

У статті проаналізовано проблему бувальщини армійського життя в провінційному містечку та душевні муки головного героя. Підкреслено, що лише гуманізм і людяність здатні змінити суспільство. Показано справжню сутність російського військового.

Ключові слова: О. Купрін, повість, подієвий ряд, проблема, типаж.

Творчі досягнення письменника О. І. Купріна (1870–1938 рр.) перебувають в основі багатьох художніх здобутків літератури ХХ ст. Багатогранна спадщина письменника відрізняється яскравою виразністю та вписана в історичний та культурний контексти. У зв'язку з цим напрацювання О. І. Купріна можуть стати відправною точкою в осягненні проблем провінційного бідного єврейського містечка Подільської губернії як в ідейно-філософському, так і в поетико-художньому аспектах.

Активне дослідження життя та творчості О. І. Купріна починається за радянських часів. Велика кількість монографій, присвячених письменнику, виходять у 1950–1960 роках. Першою з таких робіт була книга П. М. Беркова «О. І. Купрін. Критико-біографічний нарис», присвячена його біографії. Слідом за нею виходять монографії В. М. Афанасьєва «О. І. Купрін. Критико-біографічний нарис» та А. А. Волкова «Творчість О. І. Купріна». Найбільш вагомим дослідницькою роботою є монографія Ф. І. Кулешова «Творчий шлях О. І. Купріна». У 1970-ті роки вже сформувалася певна думка про творчість О. І. Купріна, хоча науковці (В. Н. Айдарова, В. Д. П'ятницький, С. В. Сипченко) зосередилися на аналізі специфіки мовних особливостей та стилістиці творів письменника: Цікава робота Л. А. Качаєвої, яка виділяє особливу «купрінську» манеру написання творів. Останніми роками

творчістю А. І. Купріна займалися такі дослідники, як Н. В. Абабіна, І. І. Московкіна, Л. О. Скубачевська, Н. Ф. Соцінко та інші.

Матеріал для «Поєдинку» дало О. І. Купріну саме життя. У середині 1890 року майбутнього письменника, який закінчив «за першим розрядом» Олександрівське юнкерське училище в Москві, направили підпоручиком до 46-го піхотного Дніпровського полку, який базувався в містечку Проскурів Подільської губернії (тепер – Хмельницька область). О. І. Купрін так описує свої враження про містечко: «... неймовірна глушина, вічна грязюка, стада свиней на вулицях, хатинки, мазанки з глини і гною» (оповідання «До слави», 1894 р.). Згодом він перебував на службі у Волочиську та Гусятині, де накопичував нові враження від зустрічей з різними людьми, осмислював пережите. Без служби в Богом забутих подільських гарнізонах не була би написана повість «Поєдинок». За цей час О. І. Купрін здобув ті враження та знання, які дозволили йому створити цілу кунсткамеру типажів офіцерів і солдатів та правдиві, рельєфні картини армійського життя у провінційній глушині. Типові риси й поведінка російського солдата не змінилися й донині: «Прямо по натовпу, пальба ротою... Рота-а, плі!.. Сто пострілів зливаються в один... Рев жаху. Десятки мертвих і поранених валяться в купу... Інші біжать безладно, деякі стають навколішки, благаючи про пощаду. Бунт придушений. Ромашова чекає попереду подяка начальства та нагорода за зразкову мужність» [1, с. 9], розмови про криваві розправи «... на місці і про те, як ці випадки відбувалися майже завжди безкарно. В одному маленькому містечку безусий п'яний корнет врубався з шашкою в натовп євреїв, у яких він заздалегідь «розніс паску». У Києві піхотний підпоручик зарубав у танцювальній залі студента до смерті за те, що той штовхнув його ліктем біля буфета. У якомусь великому місті – чи то Москві, чи то Петербурзі – офіцер застрелив, «як собаку», цивільного, який у ресторані зробив йому зауваження» [1, с. 10]. «Нічний штурм. Все місто у вогні. «На три дні віддаю місто солдатам на пограбування!» Увірвалися. Кров та вогонь. У джок з вином вибиваються донья. Кров та вино на вулицях. О, які були веселі ці

бенкети на руїнах! Жінок – оголених, прекрасних, плачуть – тягли за волосся. Жалості не було. Вони були солодкою здобиччю сміливців!» [1, с. 175]. Жорстокість, безкарність, всездозволеність процвітали тоді та квітують у російській армії і дотепер.

Полкове життя, яке малює О. І. Купрін у «Поєдинку», безглузде, безрадісне, отупляюче. Вирватися з нього можна лише двома способами: звільнитися з армії або намагатися вступити до академії і, закінчивши її, піднятися на вищі щаблі військових сходів. Доля ж більшості офіцераства у творі – тягнути нескінченну й нудну лямку військового життя з далекою перспективою вийти у відставку, отримавши невелику пенсію.

У чому причина такого духовного спустошення, моральної потворності? О. Купрін відповідає на це запитання вустами Назанського, одного з небагатьох позитивних персонажів повісті: «... так і всі вони, навіть найкращі, найніжніші з них, прекрасні батьки та уважні мужі, – усі вони на службі стають низинними, боягузливими, злими, дурні звірята. Ви запитаете, чому? Та саме тому, що ніхто з них у службу не вірить та розумної мети цієї служби не бачить»; «...для них служба – це суцільна огида, тягар, ненависне ярмо» [1, с. 180]. Оскільки повсякденне життя офіцерів складалося з присутності на стройових заняттях і вивченні солдатами військових статутів, то відвідування вечорами офіцерських зборів, випивок поодиночці або в компанії, вульгарних зв'язків з чужими дружинами, традиційних балів та пікніків, гри в карти, іноді поїздок у місцеві клуби, які, «як військовий, так і цивільний перебували в найжалюгіднішому, занедбаному вигляді, і тому вокзал служив єдиним місцем, куди обивателі їздили частенько погуляти, струснутися і навіть пограти в карти. Їздили туди й пані до приходу пасажирських поїздів, що слугувало невеликою різноманітністю в глибокій нудзі провінційного життя» [1, с. 11], були розрадою в нудному армійському житті російського солдата. Або навесні виїхати на пікнік «за три версти до Дубечної. Так називався невеликий, десятин у п'ятнадцять, гай, що розкидався на довгому пологому схилі, підосшву якого огидала вузенька

світла річечка. Гай складався з рідкісних, але прекрасних, могутніх столітніх дубів. У їхніх підніжжях густо розрісся суцільний чагарник, але подекуди залишалися простори чарівні галявини, свіжі, веселі, вкриті ніжною та яскравою першою зеленню» [1, с. 174]. І в цьому протиставленні незайманої чистої весняної природи жорсткому й безрадісному світу армійського життя гостріше відчувається вся недолугість бувальщини провінційності. О. І. Купрін ніби закликає полюбити природу та себе в ній, знайти через природу шлях до самоочищення.

Мотив двоїстості людської істоти, використаний у повісті, націлює читача на те, що сюжет твору протікає у двох формах: зовні – подієвій і всередині – психологічній. Назва повісті А. І. Купріна «Поєдинок» правильно передає сенс драми, що розігралася в ній. Під поєдинком мається на увазі не лише описана наприкінці повісті дуель, а й усі події, що відбуваються з головними героями. Подієвий ряд у творах О. І. Купріна надзвичайно важливий для розуміння художнього змісту. Основна проблема, якої торкається автор, – гнітючий стан російської армії. Практично в кожному розділі можна побачити, наскільки погано люди на службі ставилися одне до одного. Повсюдно трапляється рукоприкладство – командири були впевнені, що тільки криками і фізичним насильством можна донести хоч якусь думку до звичайних солдатів. О. І. Купрін засуджує не лише аморальність і жорстокість офіцерів, а й саму систему. Армія, на його думку, навіть найкращих людей робить порочними, тому що її ієрархія тримається на страху та незадоволеності.

У структурі повісті видно принцип антитези: застійності армійської середовища письменник протиставляє динаміку духовних пошуків Ромашова, який зазначає: «ми били в кров людей, позбавлених можливості захищатися, і не за те, що нам, в ім'я честі мундира, проходила безкарною образа жінок, і не за те, що ми, п'яні, рубали в шинках у крісло всякого зустрічного та поперечного. Звичайно, і за те, і за це, але є у нас страшніша і вже тепер непоправна вина. Це те, що ми сліпі й глухі до всього» [1, с. 190].

Однак сенс повісті полягає не тільки в нещадній критиці царської армії як військової організації з відсталою офіцерською кастою і солдатами, що доводилися до виснаження. «Поединок» розкриває те знелюднення, те душевне спустошення, якому піддаються люди в умовах армійського життя. Вони перетворюються на здебільшого опустілих й отупілих, закоснілих у забобонах, не здатних мислити бурбонів – служак, вульгарних міщан, моральних потвор. Нерівність – основна причина процвітання нелюдності в цьому середовищі. Відчуваючи владу, люди з вищими званнями вважають рядових за витратний матеріал, з яким можна поводитися як завгодно. Людей пов'язує страх, а не повага, і це, вважає О. І. Купрін, є неправильним.

«Поединок» учить читача уважності до ближніх, змушує замислитися про негативні вчинки, які ми робимо. Те, як показана армія в повісті, – лише відображення реального стану справ тієї епохи. О. І. Купрін хотів, щоб публіка дізналася, наскільки далеким від ідеалу є романтизоване офіцерське суспільство, і сподівався, що зможе змінити ситуацію. Але, на жаль, не зміг...

Список використаної літератури

1. Купрін А. И. Поединок. Рассказы. Серия : Классики и современники. Русская классическая литература. Москва : Художественная литература, 1980, 365 с.
